

сформовану фонетичну пару. Зазначимо, що студенти із задоволенням шукають відповідник у російській мові (бо знають мало про старослов'янську). Таким чином, знання «фонетичних прикмет» старослов'янських і сучасно українських за походженням лексем допомагає правильно їх писати слова з повноголоссям і неповноголоссям.

«Фонетичні прикмети» в окремих випадках можуть допомогти у з'ясуванні семантики слів, що дозволить студентам не об'єднувати в ряд спільнокореневих слова з ілюзорним фонетичним зближенням. Наприклад, в українській мові є слова **ворог** і **ворожка**. Обидва вони в сучасній мові мають повноголосну форму, а чергування задньоязикових із шиплячими може наштотувати студентів на думку про їхнє спільне походження. Однак порівняння цих слів із відповідниками в російській (читай — старослов'янській) мові дає два слова: **враг** і **ворожка**, що змусить студентів до подальших етимологічних пошуків. У результаті вони дійдуть висновку, що це слова різних етимонів.

Знаючи ще одну прикмету старослов'янізмів, можна пояснити, звідки в сучасній українській мові з'явилися такі корені з чергуванням, як **робота** — **раб**, **олень** — **лань**. Слова, що мають початкове **ра-**, **ла-** прийшли до нас зі старослов'янської мови, а слова з початковим **ро-**, **ло-** — давньоукраїнські за походженням.

Ще один приклад: написання двох літер як результат подвоєння і подовження. Для української і російської мов тут маємо відмінності: в питомих словах в українській мові фіксуємо обидва явища, в російській — тільки подвоєння. Знання специфіки подовження (асимілятивний вплив приголосного на подальший [й], чого не знає російська мова) стане для студентів підґрунтям для вироблення правила про передачу на письмі цього явища: укр. **суддя** — рос. **судья**; укр. **Ілля** — рос. **Илья**; укр. **знання** — рос. **знания**; укр. **узбережжя** — рос. **побережье** та ін.

Історичний коментар доцільно використати і при поясненні написання початкових **в**, **г**. Позначувані цими буквами звуки виникли в українській мові для уникнення голосного зйняття — збігу двох чи кількох голосних у слові або на межі двох слів, з яких перше закінчується, а друге починається на голосний. Старослов'янській, відповідно й російській, мові це явище не властиве. Проте багато слів із цими звуками як відображення живомовних фонетичних процесів стали нормою сучасної української літературної мови: укр. **горіх** — рос. **орех**; укр. **він** — рос. **он**; укр. **гарбуз** — рос. **арбуз**; укр. **вільха** — рос. **ольха** та ін.

Явище спрощення також викликає живий інтерес у студентів, оскільки становить для них у багатьох випадках проблему. Тому викладач повинен удатися до історичного коментаря, показати, що спрощення відбулося в українській мові в новоутвореній групі приголосних унаслідок занепаду слабкого редукованого; зауважити, що найчастіше у групі приголосних спрощувався проривний компонент [д] чи [т], оскільки порушував закон складового сингармонізму. Російська мова цього явища не знає, пор.: укр. **пізно** — рос. **поздно**; укр. **серце** — рос. **сердце**; укр. **виїзний** — рос. **выездной**; укр. **щасливий** — рос. **счастливый** та ін.

Отже, вкраплюючи елементи історичного коментаря у звичайне заняття з української мови, ми розвиваємо словниковий запас і мовне чуття студентів, формуємо їх лінгвістичну базу, прищеплюємо любов до рідної мови, тому що навіть найпростіші на перший погляд слова мають свої загадки, за якими криється багатовікова історія.

Волошенко О. Исторический комментарий на занятиях по украинскому языку в педагогическом колледже.

В статье исследованы особенности использования исторического комментария языковых явлений, которое поможет студентам лучше усвоить теоретический материал курса и усовершенствовать правописания навыки.

Ключевые слова: украинский язык, исторический комментарий, языковые явления.

Voloshenko O. Historical commentary on lessons with Ukrainian language in the college of education.

In the article explored the use of historical features commentary linguistic phenomena that help students better grasp the theoretical course material and improve spelling skills.

Key words: Ukrainian language, historical commentary, linguistic phenomena.

УДК 811.161.2'42+821.161.2

Ірина Денисюк
(Умань, Україна)

ПЕДАГОГІЧНА ТА ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА С. ЧЕРКАСЕНКА У ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглядається громадсько-педагогічна діяльність Спиридона Черкасенка, досліджується роль його творчої спадщини у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: педагог-просвітитель, творча спадщина, література для дітей, виховання.

С. Черкасенко — один із багатьох несправедливо забутих просвітителів кінця XIX — поч. XX ст. Його педагогічну діяльність та літературну спадщину високо оцінювали сучасники. На початку XX ст. за підручниками педагога навчалися учні початкових шкіл України, збірка його творів для дітей вийшла друком у Державному видавництві України у 1929 році в серії «Дитяча бібліотека українських письменників». У 1919 році Міністерство освіти УНР відряджає Черкасенка до Відня для підготовки там національних підручників [3, 255], в Україну він більше не повертається. Після цього вивчення творчості педагога припинилося на довгі роки.

Грунтовне дослідження творчої спадщини просвітителя відновлюється у 90-х роках XX ст. Літературний доробок і театральну діяльність просвітителя проаналізовано в дисертаційних дослідженнях С. Дяченко, Т. Жицької, Г. Калантаєвської, В. Школи та інших. Проблеми початкової освіти у творчій спадщині С. Черкасенка розглянув у дисертаційній праці В. Вишневський, педагогічну діяльність в контексті руху за національну освіту висвітлила в роботі Н. Антоненко.

Становлення Черкасенка-педагога розпочалося ще під час його навчання у Новобузькій учительській семінарії, де були створені усі належні умови для підготовки вчителя, для отримання ним необхідних теоретичних знань та практичних умінь і навичок: обладнані предметні кабінети, розроблені цікаві навчальні програми, функціонувала велика бібліотека [1, 8]. Тривалий час С. Черкасенко працював учителем у сільських школах, на залізниці, у шахтарських містечках Катеринославщини, на Лідіївських рудниках Донбасу. Досвід роботи у школі переконав Черкасенка в необхідності навчання дітей рідною мовою, виховання молоді в душі патріотизму, відданості своєму народові. Разом із визначними діячами української культури педагог займається громадсько-просвітницькою діяльністю.

У 1906 році Спиридон Черкасенко бере участь у створенні Всеукраїнської Спілки вчителів і діячів народної освіти (серед її засновників були Б. Грінченко, В. Дурдуківський, С. Єфремов, Г. Шерстюк та ін.). Як сказано у «Статуті» Спілки, вона була створена з метою «боротьби за ґрунтовну перебудову справи народної освіти на Україні на підвалинах свободи, демократизації та націоналізації школи». Того ж року педагог бере активну участь у конференції представників національних учительських організацій у Санкт-Петербурзі та Третьому делегатському з'їзді Всеросійської

спілки вчителів і діячів народної освіти, що відбувся у Фінляндії. У 1913 році Черкасенка делегували на I Всеросійський з'їзд учителів у Петербург, де було широко розглянуто «питання українізації школи на Україні».

Просвітитель добре усвідомлював значення друкованого слова для розвитку національної освіти, тому брав активну участь у створенні та функціонуванні видавництва української педагогічної літератури «Український учитель» (1906 рік), педагогічного видавництва «Українська школа» (1917 рік), започаткував за власною редакцією серію книжок «Українська педагогічна бібліотека» (1914 рік), адресовану вчителям [1, 14–15]. У цій серії були видруковані нариси С. Черкасенка «Шевченко педагогом», «Шевченко й діти», праці Я. Чепіги «Самовиховання вчителя», С. Папассенка «В сучасній школі», С. Русової «Нова школа» та ін.

С. Черкасенко активно співпрацював з педагогічною пресою початку XX ст. Його статті знаходимо у часописах «Світло» (він був одним із його засновників), «Літературно-науковий вісник», «Дзвін», «Рада», «Вільна українська школа». На сторінках журналу «Світло» просвітитель аналізував педагогічні погляди М. Пирогова та Б. Грінченка, з'ясовував виховне значення творів Т. Шевченка, підіймав питання про мову викладання, про моральне виховання учнів [1, 11]. Значну увагу педагог приділяв проблемам учительства. Як і інші просвітители того часу, Спиридон Черкасенко вважав, що вчитель повинен відігравати особливу роль у навчально-виховному процесі школи. У своїх працях він звертав увагу на професійні та життєві проблеми педагогів, наголошував на недопустимості такого безправного становища учителя у суспільстві, яке спостерігалось у кінці XIX — на поч. XX ст.

С. Черкасенко вважав, що діти повинні навчатися рідною мовою на засадах національної культури. Для початкової школи він укладає ряд підручників: «Початок. Граматка до науки читання й письма» (1918), «Рідна школа. Читанка перша» (1917), «Рідна школа. Читанка друга» (1918), «Рідна школа. Читанка третя» (1919). Ці читанки були високо оцінені критиками та були одними з кращих підручників свого часу. У рецензії на підручник «Початок» зазначається, що він укладений таким чином, щоб дитина була «істотою активною, яка весь час науки зміцнює свої здібності» [4, 210]. Рецензент «Рідної школи» вказує, що читанка спрямована на те, щоб «виховати у дитини етичний світогляд, естетичні почування та розвинути якнайкраще інтелект» [6, 84].

Ці підручники були укладені відповідно до загальнодидактичних вимог та мали виховне спрямування. Методичне